

Святослав МАРГОЛИЧ,
студент 3 курсу
спеціальності «Політологія»
ДВНЗ «УжНУ»

ГОЛОДОМОР: ЕТНОЦИД УКРАЇНЦІВ. КОММЕМОРАТИВНА ПРАКТИКА ТА ПОЛІТИКА ВИЗНАННЯ

Стаття висвітлює питання про джерела інформації щодо голодомору українського народу. Розкрито антиукраїнську позицію радянського керівництва щодо замовчування факту геноциду. Зазначена роль закордонних журналістів, вчених та української діаспори у питаннях виявлення та дослідження фактів голодомору українців. Підкреслено визнання голодомору світовою спільнотою.

Ключові слова: голодомор, етноцид українців, коммеморативна практика, політика визнання.

Статья освещает вопрос об источниках информации по голодомору украинского народа. Раскрыто антиукраинскую позицию советского руководства по умалчанию фактов геноцида. Указана роль зарубежных журналистов, ученых и украинской диаспоры в выявлении и исследовании фактов голодомора украинцев. Подчеркнуто признание голодомора мировым сообществом.

Ключевые слова: голодомор, этноцид украинцев, коммеморативная практика, политика признания.

Information sources about Holodomor of the Ukrainian people, Soviet regime' anti-Ukrainian position when say nothing about facts of genocide, the role of foreign journalists, scientists and Ukrainian Diaspora in exposure and research the facts of Holodomor are considered in the article.

Keywords: Holodomor, ethnocide of Ukrainians, commemorative practice, policy of confession.

Актуальність теми дослідження. На даний час не всі країни світу визнають Голодомор 1932 – 1933 років як геноцид українців. Порівняно з Голокостом євреїв, український Голодомор у очах іноземців постає як нещасний випадок, за який нібито ніхто не має нести ніякої відповідальності. Проте, власними силами та силами нашої діаспори, ми добивалися та добиваємося зрівняння Голодомору з Голокостом у політиці всесвітнього визнання і збереження в пам'яті людей цієї трагедії та в меморіалах, які зведені в Україні, та по всьому світу. Ми та наша діаспора і надалі готові досліджувати Голодомор та відкривати нові сторінки в історії нашого народу.

Мета. Розкрити джерела проникнення перших фактів про Голодомор у світові засоби масової інформації та старання радянської влади силою обману приховати ці факти; висвітлити роль закордонних вчених та політиків у дослідженні питання Голодомору; визначити роль української діаспори у розкритті правди про голодомор; дослідити коммеморативну практику увічнення пам'яті жертв голоду у 1932 – 1933 роках у різних країнах світу; розкрити стан визнання Голодомору різними країнами світу на сучасному етапі; визначити, що потрібно зробити українцям для визнання Голодомору геноцидом українського народу у всесвітньому масштабі та як це зробити.

Історія українського народу є дуже багатостраждальна. Найближчі наші сусіди намагалися війнами, репресіями, переселеннями здолати наш народ, але це порівняно ніщо з тим злочином, який вчинила радянська влада протягом 1932 – 1933 років – з Голодомором. Звістка про цю страшну трагедію облетіла весь світ, який порізно до неї поставився: Америка, прагнучи дружби з СРСР, не хотіла звертати увагу на злочинні дії сталінського уряду, а от Англія, навпаки: серйозно поставилася до цієї проблеми. Стосовно української діаспори у різних країнах світу, то вона зробила дуже багато: шля-

хом наукового вивчення Голодомору та оприлюднення реальних фактів геноциду довела світу правду, яку так старанно намагалася приховати тогочасна більшовицька Росія. Крім цього, за сприяння нашої діаспори у багатьох країнах світу, таких, як США, Канада, Австралія, Польща, Угорщина, було відкрито величезну кількість пам'ятних монументів жертвам Голодомору. Отже мова у цій статті піде про історію та проблеми визнання, а також про комеморацію страшного геноциду українського народу – Голодомору.

Чому Голодомор тривав аж цілий рік, невже весь світ не знав і не хотів зупинити більшовицьку кампанію з винищення українців голодом? – запитаєте ви.

Відповім – знав, але здебільшого з чуток та статей дрібних журналістів, які не були авторитетними та не викликали особливої довіри. Більше знали закордонні відомства інших країн, оскільки їх представництва в СРСР з дипломатичною поштою прислали їм інформацію про те, що відбувалося тоді насправді у Радянському Союзі.

Ось свідчення, до прикладу, з доповідної записки консула Італії в Харкові міністерству закордонних справ Італії 31 травня 1933 року: «Направляють до бараків на Холодній горі, де в сараях на соломі агонізують 8 тисяч людей, в основному діти. Опухлих відправляють товарними потягами в сільську місцевість за 50-60 кілометрів від міста, тому що там ніхто не побачить, як вони дохнуть. Висновок: сьогоднішня біда стане причиною колонізації України росіянами. В майбутньому можливо найближчому, більше не піде мови про Україну та українців, а значить і про українське питання, оскільки Україна фактично перетвориться в російський регіон» [5].

Якщо брати до уваги тодішні засоби масової інформації, то радянські про Голодомор мовчали, а іноземні трошки пробували висвітлити його. Але це було досить важко зробити, оскільки статті іноземних кореспонден-

тів у СРСР перед відправленням у закордонну газету, попередньо проходили радянську цензуру, яка деколи вирізала цілі абзаци з цих журналістських праць. Так само радянська цензура поставилася і до кореспондента американської газети «The New York Times» – Волтера Дюранті.

Волтер Дюранті у 1930-ті роки був дуже популярним американським журналістом в СРСР. У Москві у нього була своя квартира, машина з водієм та власний кухар, крім цього Дюранті користувався ще багатьма привілеями від радянської влади. Саме йому довелося взяти інтерв'ю у самого Сталіна. Його статті були інколи критичними щодо СРСР, але зберігали досить дружлюбний тон. Дюранті подавав темні сторони радянського життя просто як маленькі невдачі на шляху до будівництва комунізму. Як не дивно, тільки позитивну інформацію про себе керівництво Радянського Союзу не тільки пропускало, її хотіли чути і на Заході. Сполучені Штати Америки на чолі з Президентом Т. Рузвельтом, взяли курс на зближення з СРСР та встановлення дипломатичних відносин між обома країнами.

Іноземні кореспонденти того часу писали свої статті на основі чуток, тобто це була неперевірена, але досить правдива інформація, оскільки кожного ранку на московському вокзалі прибирали трупи померлих від голоду людей, які зуміли дістатися столиці. Така інформація на Заході тоді сприймалася як наклеп на СРСР.

Одного разу Дюранті написав статтю, в якій повідомив, що Країні Рад загрожує голод, після чого до нього навідалися спецслужби. Після розмови з ними він вирішив відмовитися від своїх слів, статтю назвав помилковою і необдуманною, оскільки він мав вибрати між правдою і кар'єрою, також це загрозувало його хорощим зв'язкам з радянською владою.

Коли голод став уже явним, то Дюранті видав низку статей, в яких він розповів про введення паспор-

тизації, яка захищає міста від перенаселення, описав, що колективізації загрожують шкідники – селяни, які ховають зерно від радянської влади. Насправді ж паспортизація захищала міста від голодуючих і мертвих селян на вулицях і забезпечувала неможливість селянам придбати хліб та зерно у місті. На Заході вже почали сумніватися у правдивості статей Дюранті. Тому в Радянський Союз виїхав англійський кореспондент Малкольм Магевіч. Він прагнув переконатися, що насправді відбувається в Україні і на Дону. Статті з цієї поїздки Магевіч не міг довірити радянському телеграфу, тому йому вдалося передати їх з дипломатичною поштою. Його матеріали з'явилися в газеті «Manchester Guardian» та із зрозумілих причин анонімно, де він писав, що людям нічого їсти і у них забирають останнє. За ним на Кубань виїхали і американські кореспонденти. Сталін про це дізнався і заборонив їх перебування на території країни без спеціальних перепусток, назвавши їх шпигунами. Коли відомі люди, такі, як Бернард Шоу, Едуард Ерріо, хотіли відвідати СРСР і подивитися на голодуючу країну, то чекісти розробляли для них спеціальні «маршрути обману», прямуючи якими неможливо було б побачити голодуючих людей та повсякденного життя українців. Проїхавшись цими маршрутами, вони щиро визнавали, що голоду ніякого не було. На заході більше довіряли свідченням знаних людей, ніж маловідомим журналістам.

Але не все так гладко проходило, оскільки в Радянський Союз прибула довірена особа Прем'єра Великобританії Ллойда Джорджа – Гарет Джонс, який мав особисто запевнити Прем'єра, що в СРСР все добре. Прямуючи «маршрутом обману», він зумів позбавитися супроводу агентів і неподалік Харкова зійшов з поїзда. Він зробив дводенну подорож по селах Харківської округи, ночував у хатах простих селян і потім покинув країну, в якій залишатися надалі йому було небезпечно. Найцін-

нішим, що Джонс зумів вивезти з країни, був його щоденник, де були занотовані страшні факти голоду.

Про голод в Україні ніхто не дізнатися, але історія ніколи нічого не залишає просто так. 30 березня 1933 року в газеті «Manchester Guardian», а потім і в інших західних газетах, з'являються статті Гарета Джонса. Ці статті відрізнялися від багатьох інших нотаток про голод в СРСР. Гарет Джонс, радник прем'єр-міністра Великобританії був першим, хто не побоявся підписати їх власним іменем. Це були не анонімки, а вагомі свідчення не просто про труднощі в радянській економіці, а про антигуманну суть того, що відбувається. Ситуація загрожувала обернутися великим міжнародним скандалом. Щоб зберегти своє обличчя, у радянської влади був лише один вихід – переконати якогось знаного західного журналіста спростувати статтю Джонса. Тут згадали про Дюранті, який уже 31 березня опублікував статтю-відповідь під назвою «Росіяни хочуть їсти, проте, не голодують». Дюранті не тільки піддав сумніву факти, викладені Джонсом, але й перейшов на особистості. Тепер уже Джонс змушений був відповідати на звинувачення в зв'язках з англійськими антирадянськими колами. Дюранті підмінив поняття: центром уваги став не масовий голод в СРСР, а публічне з'ясування відносин. Дюранті вів нечесну гру, але своє завдання йому вдалося виконати. Ще одна спроба притягнути увагу світової громадськості до українських селян була приречена на провал [1].

Якби не Дюранті, то Рузвельт зі Сталіним ніколи б не встановили дипломатичних відносин. За зближення двох країн Дюранті висловили подяку і навіть удостоїли Пулітцерівською премією, якою нагороджують журналістів за значні політичні розслідування та викриття.

Крім журналістів, велику роль у висвітленні питань Голодомору зіграли такі дослідники, як Рафаель Лемкін, Джеймс Мейс та Роберт Конквест.

Рафаель Лемкін у 1948 році ввів термін «геноцид». Голодомор трактував за чотирма позиціями: винищення української інтелігенції; винищення українського селянства; винищення української національної церкви; заміщення українського етносу іншими етносами [3].

На початку 80-х років минулого століття тисячі американців українського походження об'єдналися в поширенні правди про Голодомор, який в Кремлі тоді вже вважали надійно викресленим з історії. Результатом тієї потужної інформаційної кампанії української громадськості стала діяльність комісії Сполучених Штатів із дослідження голоду 1932–33 років. Виконавчим директором комісії став Джеймс Мейс. Свою місію він описав майже біблійними словами: «Ваші мертві вибрали мене». Він повідав правду про українську трагедію всьому світові і значною мірою Україні.

Серед головних джерел правди про Голодомор слід згадати і «Жнива Скорботи» – працю Роберта Конквеста. Ця книга силою фактів поклала край фальсифікаціям радянсько-російського режиму про Голодомор. Дослідження всебічно розкриває правду про геноцид проти українського народу, насамперед, його штучність та спланованість радянським тоталітарним режимом.

Не залишалася осторонь і українська діаспора. Ще в ті далекі 30-ті роки американська діаспора українців намагалася пробити інформаційну стіну, закликаючи світову спільноту врятувати Україну від голоду і знищення.

У 1933 році було створено комітет порятунку голодуючої України. У листопаді 1933 року члени Союзу українців Америки почали надсилати листи до президента Рузвельта, Товариства міжнародного Червоного Хреста, до всіх сенаторів і федерального уряду Америки.

У наш час Голодомор вивчають американські учні у школах штату Іллінойз. Крім цього, щороку українська діаспора світу разом з Україною запалює свічку пам'яті

за жертвами Голодомору та влаштовує в честь цього масові жалобні ходи.

Також по всьому світу будується величезна кількість пам'ятників. Ще у 1993 році в США, біля української церкви Святого Андрія, неподалік Чикаго, силами фундації української громади зведено монумент в пам'ять жертв Голодомору. Нещодавно у Вашингтоні відкрито Меморіал жертвам українського Голодомору-геноциду 1932–1933 років, присвячений мільйонам українців, замордованих голодом у 20-му столітті. Споруджений за кошти Дмитра Фірташа (2,5 млн доларів США), уряду України, української діаспори у США та приватних фондів. Відкрили його 7 листопада 2015 року у центрі Вашингтона.

У м. Аделаїда в Австралії у 1972 році встановлено меморіал «Жертвам насильно створеного голоду в Україні» біля Української православної церкви Святого Михайла, однак у зв'язку із закриттям у 1993 році церкви цей монумент було перенесено. Такі ж монументи було відкрито у австралійських містах Мельбурн та у Канберрі [4, с.7]. У канадському місті Віндзор у парку Джексона встановлено пам'ятник з написом: «In memory of over seven million victims of the famine genocide 1932–1933 in Soviet Ukraine, a Stalinist crime against humanity». Монумент цікавої округлої форми розколотого диска із зображенням на ньому людських рук зведено у місті Едмонтон на заході Канади. На ньому виведено напис «In memory of the millions who perished in the genocidal Famine inflicted upon Ukraine by the Soviet regime in Moscow 1932–33. Let us all stand guard against tyranny, violence and inhumanity». Також відомими є меморіали в таких містах Канади, як Калгарі та Вінніпег [4, с. 75].

Пам'ятники Жертвам голодомору встановлюють не тільки за океаном, вони зводяться за кошти українських меншин і в наших країнах-сусідах, таких як Польща та Угорщина. У Польщі один пам'ятник розташований у

Варшаві на православному кладовищі. Цей монумент спорудив відомий польський скульптор Геннадій Олексійович Єршов у 2009 році. Ще один Меморіал пам'яті жертв Голодомору знаходиться у місті Краків. В Угорщині у місті Чомор у 2010 році, у меморіальному комплексі Глорія Віктіс Меморіал, відкрито Меморіальну плиту Голодомору, що встановлена українською меншиною Угорщини, а в Будапешті у 2009 році на площі Шандора Петефі зведено монумент з білого мармуру у формі свічі, яка оповита сталевим терновим вінком [4, с. 77]. Окрім цих, названих мною монументів, подібні є ще й в таких країнах, як Франція, Словаччина, Німеччина, Парагвай, Аргентина, Бразилія, Бельгія, Австрія та Велика Британія.

У самій Україні велика кількість пам'ятників Голодомору встановлена у 17 областях, як у великих містах, так і в маленьких містечках та селах. Однак нещодавно Народною Радою так званої Донецької Народної Республіки було прийнято постанову про знесення такого пам'ятника у місті Сніжне Донецької області. Причина знесення цього пам'ятника за словами сепаратистів – встановлення історичної справедливості. Як бачимо, в області, якій Голодомор завдав найбільше лиха, на жаль, не пам'ятають про цю трагедію.

Що ж відбувається з визнанням Голодомору на сучасному етапі? Голодомор уже визнали такі країни, як Австралія, Андорра, Аргентина, Бразилія, Ватикан, Грузія, Еквадор, Естонія, Іспанія, Канада, Колумбія, а також Латвія, Литва, Мексика, Парагвай, Перу, Польща, Словаччина, США, Угорщина, Чехія та Чилі.

Також визнати голодомор 1932–1933 років в Україні геноцидом пропонують на сайті парламенту Великої Британії. Офіційно зареєстрували петицію, вказали, що масовий голод організувала радянська влада і що загинули близько семи з половиною мільйонів людей. 25 країн світу вже визнали голодомор актом геноциду. Бри-

танський парламент розгляне петицію, якщо документ набере 10 тисяч підписів до березня наступного року. Якщо ж петицію підтримають 100 тисяч громадян – парламент проведе дебати. Петиція здобула підтримку вже 732-х британців [6]. Крім британців, Голодомор мають намір визнати ще й хорвати.

А чи визнають Голодомор самі українці? Визнають, проте далеко не всі... Спираючись на недавнє опитування луганчан про Голодомор, тільки меншість визнає, що голод був, але всі стверджують одноставно, що він не був спрямований проти українського народу. У Луганську навіть збереглися вулиці Постишева, Косіора та інших організаторів цієї трагедії. А жителі Луганська на запитання, хто це такі, відповідають, що це великі революціонери [2]. Проте така ситуація не лише на сході, але й у центрі України, на півдні та півночі. Це свідчить про те, що українці не вміють відстояти себе і втрачають свою національну гордість, на відміну, скажімо, від євреїв.

Свій Голокост євреї зробили майже вселенським геноцидом, який для всього, так званого цивілізованого людства, став найбільшим жахом Другої світової війни, навіть поодинокий натяк на сумнів щодо геноциду викликає гучний міжнародний резонанс. Є випадки у європейських країнах, коли за публічне невизнання голокосту було засуджено до різних термінів ув'язнення не одного вченого та публіциста. Про український Голодомор світ дізнався досить недавно, та й то не в якості геноциду, а в якості такого собі нещасного випадку в історії, за який, нібито, ніхто не має нести відповідальності. Хоча слово «голодомор», сприйняте світовою спільнотою, є само по собі красномовним і на відміну від природного голоду означає – морити голодом, тобто в такий спосіб нищити людей. Тільки в листопаді 2006 року Верховна Рада з великими потугами визнала такий голодомор актом геноциду українського народу. Сталося це після того, як статус геноциду український голодомор отри-

мав у 10 парламентах інших країн світу. Унаслідок існування таких різних підходів до своєї історії, Ізраїль, наприклад, багато років поспіль отримував майже третину свого державного бюджету у вигляді компенсації з боку Німеччини, яка сьогодні немає нічого спільного з гітлерівським режимом за той самий Голокост. Україна ж до цього часу не тільки не довела світові, що наш Голодомор є актом геноциду, а й досі ще не окреслила коло його винуватців.

Що ж нам дасть визнання Голодомору?

По-перше, нам треба довести Голодомор у визнанні до рівня Голокосту; по-друге покарати, хоча б на моральному рівні тих, хто зробив цей злочин проти нашого народу. Засудити тих, хто й дотепер сповідує цю злочинну комуністичну ідеологію;

по-третє: відновити нашу розмиту історичну пам'ять, що перешкоджає нам чітко сформулювати свої національні пріоритети у своїй зовнішній і внутрішній політиці і визначитися зі своїми друзями та недругами в самій Україні та за її межами. Сьогодні наша держава з усім цим не поспішає, і не в останню чергу завдяки тому, що не має правдивої історії, яку від української нації приховували і приховують її недоброзичливці.

Висновки. Підбиваючи підсумки, хочу сказати, що історія визнання Голодомору всім світом дуже важка, і українська діаспора, а також багато вчених України та всього світу приклали вагомі зусилля для дослідження цієї теми. Попри спроби радянського керівництва закопати глибше правду від усього світу, вона таки залишилася на поверхні і голосить, щоб всі українці та весь світ пам'ятали цю трагедію і не допустили цього знову ні в одній країні світу, не тільки в Україні. Слова пам'яті на даний час відображені у пам'ятниках Жертвам Голодомору по Україні та у всьому світі, зокрема в таких країнах, як США, Канада, Австралія, Польща та Угорщина. Ми ж, українці, маємо засвоїти для себе цей урок історії,

і щоб в майбутньому могли визначити, хто нам друг, хто нам ворог, кому можна довіряти, а кого варто остерігатися.

Список використаних джерел

1. Голодомор в Україні 1932–33 гг. Документальний фільм, воспоминания очевидцев, причины голодомора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ASpIbfGBu4M>
2. Голодомор 1932–33 рр. Заморили голодом українців: документальний фільм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bMLZMVpdL5g>
3. «Доміно» 26.11.11. Ток-шоу. 26 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ls0VxOCul2o>
4. Катаргіна Т. Скрижалі скорботи. Закордонні пам'ятки жертвам Голодомору 1932-1933 рр. в Україні / Т. Катаргіна // Краєзнавство. – 2013. – №4. – С. 65 – 79.
5. Оккупация – Голодомор. Документальний фільм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=PTzF3IQPRIE>
6. Петиція про визнання голодомору 1933 р. геноцидом – на сайті Парламенту Британії. Сюжет у випуску новин. ТК UBR. 10 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=U32e5zis7nA>